

БІОЕТИЧНІ ЗАСАДИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕАГУВАННЯ НА ПОЗБАВЛЕННЯ ЖИТТЯ ІНШОЇ ЛЮДИНИ НА ПРОХАННЯ

ТРИНЬОВА Яна Олегівна - кандидат юридичних наук, професор кафедри кримінального права Національної академії прокуратури України, молодший радник юстиції

В статті представлено обґрунтування внесення відповідних змін у діюче законодавство України, в тому числі і в кримінальний кодекс України, регулюючих лишення життя іншої людини за проханням, з посиланням на основні принципи біоетики.

Ключові слова: біоетика, евтаназія, ортаназія, вбивство, вбивство на прохання, вбивство з жалю.

Поняття біоетика почало формуватися ще 100 років тому. Як правило під ним розуміють знання, науку, світогляд спрямований на формування правил для виживання людства на Землі. Можна із впевненістю стверджувати, що актуальність біоетики в останні 50 років зросла як відповідь на небезпечні результати науково-технічного прогресу, так зване «небезпечне знання». Небезпека останнього полягає у неможливості людства наперед спрогнозувати результати використання такого знання. Тобто небезпечне знання породжує небезпечне незнання. Таке незнання може загрожувати знищенням усього людства.

В 2005 році поняття біоетика було закріплено у Всезагальній декларації про біоетику та права людини, що була прийнята Генеральною конференцією ЮНЕСКО [1]. За три роки до цього на національному рівні Національною академією наук України було прийнято Концепцію державної політики у галузі біоетики в Україні. Надзвичайним завданням біоетики, згідно цього акту, крім іншого, стало чітке визначення сучасних біоетичних принципів. При цьому

акцентувалась увага на необхідності чіткості та однозначності їх формулювання та досягнення уніфікації на міжнародному рівні [2].

Проблеми, що стосуються різних аспектів біоетики, в різний час були предметом досліджень як зарубіжних так і українських авторів. Так філософсько-етико-соціальні аспекти досліджували: К. Беррі, С. Вековшина, А. Гиляров, А. Гусейнов, В. Ермолаєва, Б. Калликотт, В. Москаленко, О. Насінник, Н. Орлова, В. Петров, В.Р. Поттер, Н. Седова, П. Тищенко, Ф. Фукуяма, Д. Еренфельд, Б. Юдіна, Т. Яницька та інші дослідники.

Медичний аспект біоетики намагалися освітити: В. Альбицький, М. Амбросімова, А. Баєв, Е. Гинтер, С. Глузман, А. Зільбер, Д. Уінклер та інші.

Над правовим аспектом біоетики розмірковували: В. Акопов, Р. Гревцова, Е. Згречча, І. Козьяков, Н. Крилова, М. Малєїна, А. Мохов, М. П'єтро, О. Рогова, І. Сенюта, І. Силуянова, С. Стеценко і інші автори.

Незважаючи на наукові дослідження різних аспектів біоетики згаданими вченими, які доклали значних зусиль щодо описання її генезису та еволюції, визначення біоетики, формулювання її принципів та застосування їх у кримінальному праві залишаються не вирішеними. Пріоритетними напрямками дослідження біоетичних аспектів стали медицина, філософія, соціологія та природоохоронна діяльність. Якщо юристами і обговорювались питання біоетики, то вони також стосувались медичної діяльності або принаймні екології.

Після прийняття в 2005 році зазначеного міжнародно-правового акту, стало, більш-менш, зрозумілим, що таке біоетика. Але щодо визначення принципів біоетики та їх застосування зокрема в кримінальному праві проблема залишається відкритою.

Діючи в рамках Концепції, намагаючись розв'язати визначене в ній важливе завдання – формулювання засад біоетики, нами встановлено наступні її принципи. До них ми віднесли: принцип екоцентризму, принцип альтруїзму, принцип транспарентності, принцип раціоналізму, принцип рівноваги, принцип обмежень, принцип безпеки життєдіяльності, принцип реалізму [3].

Сутність біоетичних принципів ми пропонуємо розуміти як основоположні загальноприйняті норми, що виражають властивості права (національної системи права) і мають вищу імперативну юридичну силу, тобто виступають як незаперечні вимоги, які висувуються до учасників відносин у суспільстві з метою встановлення соціального компромісу. Біоетичні принципи – це своєрідна система координат, у межах якої має розвиватися біоетичне право, тобто право, що ґрунтується на біоетиці. Одночасно біоетичні принципи мають виступати вектором розвитку біоетичного права [3]. Розвиваючи положення Концепції, ми вважаємо, що розбудовувати сучасну національну систему права необхідно враховуючи біоетичні засади. Біоетика має стати пропедевтикою всіх галузей знань [4]. Адже лише така система права, на наш погляд, може задовольнити сучасні вимоги суспільства – забезпечити безпеку існування теперішнього та майбутніх поколінь. Біоетичне право – це право майбутнього, хоча мало б бути правом вже сьогодні.

Говорячи про біоетичну систему права, зокрема ми акцентуємо увагу на необхідності реформування в тому числі і кримінального права. Впровадження в нього біоетичних засад, а відповідно і внесення певних змін до кримінального законодавства, є вкрай актуальним для сучасних реалій. Розпочинати слід із завдань Кримінального кодексу України. Нинішня їх редакція не відповідає вимогам сьогоднішнього дня. Науково-технічний прогрес настільки поширився у всіх галузях знань, що кримінальне право,

просто не може (не має права!) ігнорувати його досягнень, і продовжувати слідувати своїм суто догматичним положенням, які знаходять своє формальне закріплення у відповідних статтях КК. Кримінальне право є верхівкою, яка увінчує майже всі галузі права, відповідно зміни, які відбуваються в останніх, мають знаходити своє віддзеркалення і в нормах кримінального права. Інакше – кримінальне право не виконуватиме своєї основної функції – забезпечення охорони найбільш значних цінностей від злочинних посягань.

Одним з яскравих прикладів необхідності внесення подібних змін до КК, що викликані розвитком зокрема природних наук та техніки, можна вважати передбачену Законом України «Про заборону репродуктивного клонування людини» від 2004 року кримінальну відповідальність за проведення репродуктивного клонування. З моменту прийняття цього закону минуло майже десятиріччя, а відповідної норми до КК не включено. Отже цей вид відносин у суспільстві за допомогою кримінального закону не охороняється. І таких прикладів можна знайти достатньо для того, щоб довести актуальність впровадження біоетичних засад у кримінальне право, які мають знайти своє формальне закріплення у статтях кримінального закону.

Окрім виявлення за допомогою біоетичних засад нових цінностей, які потребують забезпечення їх охорони кримінально-правовими заходами і внесення відповідних змін до КК, біоетичні засади надають змогу обґрунтувати перегляд визначення кримінально-правової природи деяких явищ, які існують вже достатньо значний час, та відповідно стратифікувати за них юридичну відповідальність. Це буде сприяти дотриманню принципів кримінального права, зокрема принципів справедливості, гуманності, співрозмірності призначеного покарання та вчиненого особою правопорушення тощо. Особливо слід наголосити, що встановлення адекватної відповідальності за вчинене особою правопорушення, є запорукою безпеки всього суспільства.

Нашу статтю присвячено обґрунтуванню необхідності зміни переважаючої пара-

дигми в теорії кримінального права (та відповідного формального відображення цієї парадигми в законі) щодо визначення кримінально-правової природи позбавлення життя іншої людини на прохання за допомогою біоетичних засад.

Позбавлення життя іншої людини на прохання ми розглядаємо як родове поняття, яким охоплюється: 1) позбавлення життя іншої людини із співчуття до неї на її прохання; 2) ейтаназія; 3) ортаназія; 4) самогубство, асистоване лікарем (САЛ) [5].

Отже, на наше переконання, згідно принципу альтруїзму в духовно розвинутому, а відповідно і правовому, суспільстві має існувати пріоритет любові до всього живого на землі. Любов ця всеохоплююча, і любов (не кохання) до окремої людини, є одним з багатогранних її проявів. Це відчуття людини охоплює і співчуття. Проте співчуття не пусте, а таке, що знаходить свій прояв у позбавленні життя іншої людини із співчуття до неї на її прохання. В ідеальній моделі, така поведінка людини має бути продиктована не бажанням спричинити смерть іншій людині та насолодитися тим, не заради помсти чи з інших мотивів позбавити життя іншу людину, яка і так вже потерпає від нестерпних моральних чи фізичних страждань; така поведінка є проявом людського альтруїзму, мужності та великого духу людини. І це не можна порівнювати з тривіальним вбивством навіть за пом'якшуючих обставин. Для формування правового закону та біоетичного права, ми не повинні повністю абстрагуватися від людських емоцій – тоді сформований таким чином закон буде «глухий» і не відтворюватиме дійсних реалій життя спільноти; він стане пародією на закон, а відтак не буде виконувати основної своєї функції – забезпечувати безпеку людини.

На наше глибоке переконання, справжній біоетичний закон, правовий закон, не може ігнорувати людську сутність, хоча ми і поділяємо в деяких випадках думку Аристотеля, що закон – це логіка вільна від пристрасті.

Аргументація щодо необхідності перегляду кримінально-правової природи позбавлення життя іншої людини на її про-

хання була б неповною без звернення і до інших принципів біоетики: транспарентності, раціоналізму, реалізму та рівноваги.

Принцип транспарентності передбачає широке (міжнародне) обговорення проєктів щодо перспективи відкриття «небезпечного знання»¹, для того щоб спільнота змогла як морально, так і за допомогою засобів (зокрема розробки правового забезпечення) підготуватися до його появи та використання. Що це означає в нашому випадку?

Спробуємо це пояснити за допомогою майєвтичного² методу. Саме з розвитком медицини та фармакології стало можливим «дотягнути» людину до тієї стадії хвороби, до якої в минулому людина просто не дожила б. З одного боку це добре – як зазначають класики права, життя це благо. Проте з іншого – рідко хто з цих «продовжувачів» замірковував над якістю «дарованого» життя, і тим чи дійсно воно залишається благом для його носія. В цьому разі слід задуматись над тим чи дійсно має рацію віднесення життя людини до невід'ємних (зокрема самим носієм життя) прав. Чи може доцільно припинити абсолютизувати це право? Ця дискусія виникла не на порожньому місці. Вона є породженням одного з результатів «небезпечного знання». Людина створила «диво-пігулки», продовжила життя, проте вона не задумалась – а що потім. А що буде якщо ці пігулки не зможуть забезпечити належну якість життя? І яким чином реагувати суспільству, праву, закону на бажання такої людини перервати подібне життя, причому не самій, а за допомогою іншої людини? Відверто кажучи, – наше суспільство до цього виявилось абсолютно не готовим. Як не готове воно й до охорони ембріонів, після того

¹ «Небезпечне знання» феномен, який полягає в отриманні людством нових технологій, матеріалів, методик тощо, використання яких може бути небезпечним не тільки для сучасних поколінь, але й для майбутніх. Небезпечність цього знання полягає у її непередбачуваності, та швидкого впровадження результатів науково-технічного прогресу у практику.

² Метод філософствування. Засноване на мистецтві «втягати» з людини його таємне знання за допомогою вдало поставлених та розміщених в певній послідовності питань. При застосуванні такого методу людина ніби сама приходить до потрібних висновків, про які до того можливо і не замислювалась.

як навчилося їх вирощувати *in vitro*, адже потім їх почали заморожувати для використання в майбутньому і поряд з цим торгувати ними та проводити на них дослідження. Все це результати використання «небезпечного знання», його надто швидкого упровадження в практику без попередньої розробки відповідного правового забезпечення та морального підґрунтя. Отже, хоч із запізненням, правовою, оформленою в законі, «відповіддю» на такий результат впровадження «небезпечного знання», на нашу думку, є: 1) введення до кримінального закону норми, яка передбачатиме пом'якшену кримінальну відповідальність за позбавлення життя іншої людини із співчуття до неї на її прохання (ст.118-1 КК); 2) розроблення Закону України «Про право людини на гідне закінчення життя» [6], яким має передбачитись процедура ейтаназії, ортаназії та САЛ, порядок їх проведення; 3) задля убезпечення від зловживань у цій царині, внесення змін до кримінального закону, якими передбачити відповідальність за порушення порядку проведення процедури ейтаназії, ортаназії та САЛ (ст. 143-1 КК).

Звісно зазначені зміни в кримінальному законі, мають відбутися одночасно із внесенням змін до позитивного законодавства, зокрема до Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я», Цивільного кодексу України. Постане необхідність у розробці та прийнятті закону України (за попередньою назвою) «Про правові засади біоетики».

Зазначені пропозиції підтверджуються і відповідають іншим зазначеним біоетичним принципам таким як принцип раціоналізму, рівноваги та реалізму.

Згідно першого, позбавлення життя живих істот з позиції екоцентризму (який є ґрунтовним принципом біоетики), може бути здійснене лише раціонально. Під цим ми розуміємо позбавлення життя іншої людини внаслідок як обставини, що виключають злочинність діяння (зокрема необхідна оборона, крайня необхідність) так і ейтаназії, ортаназії та позбавлення життя іншої людини з жалю до неї на її прохання. Обмовимося, що ми не є прихильниками відносити три останні діяння до обставин, що

виключають злочинність діяння [6]. Застосування розуму полягає в можливості усвідомити необхідність обмежень в деяких випадках абсолютизації недоторканності права на життя (та самого життя) людини. Останнє не має бути тягарем для людини, що нав'язує їй суспільство через свої псевдогуманістичні переконання, які в цих випадках є за своєю суттю антигуманістичними. Рацію полягає в гнучкості правотворця, результатом чого має стати правовий закон, який буде забезпечувати безпеку існування людини. Безпека як раз і полягає в уникненні чи вже припиненні страждань у той момент, коли особа, яка терпить страждання, сама забажає цього.

Правове та законодавче врегулювання позбавлення життя іншої людини на прохання не може не ґрунтуватись і на принципі рівноваги, який тісно пов'язаний з екоцентричною філософією буття до якої ми закликаємо спільноту.

Один із філософів зазначив, що здобутки людства полягають не лише в можливості контролювати народжуваність, але й смерть. І це цілком природно. Якщо ми є прихильниками екоцентричної концепції існування людства, ми не можемо заперечувати закон природи, який полягає в ентропійності (упорядкуванні). Із біології нам відомо, що в разі перенаселення тваринами свого ареалу, серед них розпочинаються хвороби, наслідком яких є залишення рівно такої кількості тварин, яка може вижити. Цей принцип діє і в людському середовищі. Прикладом його нерушійності є винайдення вченими вакцини проти малярії та щеплення нею населення в Африці, що призвело до збільшення його кількості та виникнення вже іншого фактора, який регулював кількість цього населення – голоду. Цілком логічним є питання – чи гуманно, альтруїстично вчинили вчені-лікарі? Перша відповідь, яка відразу спадає на думку, – звісно так, адже вони врятували безліч життів, які б загинули від небезпечної хвороби. Але згодом, коли ставши собі інше питання: а що далі? – розумієш, що відповідь неоднозначна. Так, лікарі врятували життя багатьох людей від небезпечної хвороби, проте суспільство не змогло забезпечити цьому населенню гідний рівень

життя – елементарно нагодувати людей. Відповідно лікарі самі спровокували голодомор – більш жахливу смерть ніж від малярії, адже в разі хвороби помирає хвора людина; в разі голоду – людина соматично є здоровою. Так чи є їх вчинок гуманним?

Звертаючись до біоетичних засад, а саме до принципу рівноваги, до ідеального біоетичного права, можемо зробити висновок, що своїми діями лікарі порушили цей принцип. Яким чином можна було б цього порушення уникнути? Відповідь: або не втручатися в природне існування цієї популяції, або, якщо вже таке втручання було дуже необхідним для лікарів чи керівників відповідних держав, продумати наперед забезпечення безпеки в разі застосування результату «небезпечного знання».

Аналогічно обстоять справи і в разі правового забезпечення позбавлення життя іншої людини на прохання. Якщо ми використовуємо сучасні досягнення медицини, ми не можемо ігнорувати і сучасні (а насправді випробувані часом існування людства) правила біоетики – правила обережного поводження з «небезпечним знанням», які мають вектор на збереження (виживання) людства.

І нарешті принцип реалізму є стримуючим принципом, який має збалансовувати зокрема наведені принципи екоцентризму, раціоналізму та рівноваги. Так врівноваження принципу екоцентризму та раціоналізму проявляється в тому, що рівність всіх живих істот (що сповідує екоцентризм) не є однаковою в правовому сенсі. Так за вбивство комара людина не буде підлягати кримінальній відповідальності на противагу від вбивства людини (за винятком обставин, що виключають злочинність діяння). У принципі рівноваги, реалізм прослідковується в недопущенні встановлення автоматичного балансу між певними категоріями (наприклад, кількістю народжуваних людей та кількістю померлих). Тобто цим принципом заборонено проводити планові знищення живих організмів для встановлення штучного врівноваження в природі. Згідно екоцентричної концепції, ця рівновага встановиться самостійно, якщо людина не буде втручатись в процеси її становлення. Коли ж це вже відбулося, згідно принципам біоетики, людина має утриматись від подальшої «планової» діяльності.

Отже підводячи підсумки зазначимо наступне.

1) Формулювання біоетичних засад є вкрай актуальним завданням, яке відповідає як вектору міжнародно-правової політики в галузі забезпечення прав людини в умовах розвитку науково-технічного прогресу і сприяє глобалізації права; Концепції державної політики в галузі біоетики в Україні, так і слугуватиме підґрунтям формування біоетичного права.

2) Створення біоетичної системи права є заперука виживання сучасних та майбутніх поколінь, оскільки містить в собі як класичні цінності так і сучасні, які людство віднесло до останніх в наслідок їх браку чи створення реальної загрози їх знищенню чи руйнуванню тощо (абсолютизація недоторканності життя людини, ембріон людини, похідні субстанції від нього, геном людини тощо). Зазначимо, що наразі наявною є тенденція розширення переліку цих цінностей.

3) Використання біоетичних засад при нормотворенні (зокрема в кримінальному праві) здатне забезпечити створення правового закону, який буде забезпечувати безпеку існування суспільства, відповідати його потребам та вимогам, а відтак буде опосередковано рятувати людство від самознищення.

4) Кримінальне право містить в собі інші галузі права, відповідно воно не може пройти осторонь змін, що в них відбулися. Реакцією держави на такі об'єктивні зміни, має стати відповідна кримінально-правова політика, яка має базуватися на біоетичних засадах. Матеріальним проявом реакції держави має стати формування біоетичного кримінального законодавства. Останнє має містити врегулювання основних сучасних кримінально-правових біоетичних дилем, засобами кримінального права. Однією з таких дилем є визначення кримінально-правової природи та стратифікація відповідальності за позбавлення життя іншої людини на прохання.

5) Формальним кримінально-правовим виявом застосування біоетичних засад для розв'язання такої кримінально-правової біоетичної дилеми як позбавлення життя на прохання має стати запровадження наступних норм до кримінального законодавства

АНОТАЦІЯ

У статті представлено обґрунтування щодо внесення відповідних змін до чинного законодавства України, в тому числі і до кримінального кодексу України, що регулюють позбавлення життя іншої людини на прохання, посиляючись на основні принципи біоетики.

та нормативно-правових актів в інших галузях права:

- стаття 118-1 «Позбавлення життя людини на її прохання.

Позбавлення життя людини на її осмислене прохання із співчуття до неї, викликаного її фізичними або моральними стражданнями, з метою їх припинення, – карається...»

- стаття 143-1 «Порушення порядку проведення ейтаназії та ортаназії.

Проведення ейтаназії чи ортаназії без додержання лікарем визначеного законом порядку їх здійснення –

карається ....»

- закон України «Про право людини на гідне закінчення життя».

- Закон України «Про правові засади біоетики»

Ми допускаємо, що розроблений нами перелік біоетичних засад не є вичерпним, або єдино вірним. Над цим переліком необхідно міркувати разом зі вченими як з природних так і з технічних наук. Проте одним з акцентів нашої роботи є притягнення уваги наукової спільноти до актуальності обговорення феномену біоетичного права та біоетичних засад правотворення зокрема в кримінальному праві.

Виконана робота спрямована на віддалену перспективу, яка має реалізуватися в створенні біоетичної системи справа. Принаймні перші кроки в цьому напрямку вже зроблені. Так вітчизняним академіком, д.ю.н., професором О.М. Костенком з кримінологічної точки зору досліджено співвідношення біоетики (академік вживає поняття «Матінка-Природа» – Я.Т.) та системи права [7]. В Росії подібні дослідження вже були проведені у філософії [8]. Отже українським вченим, спираючись на існуючі вже результати, вектор досліджень заданий на багато років вперед.

SUMMARY

The article presents the justification making the appropriate changes to the existing legislation of Ukraine, including the Criminal Code of Ukraine regulating the ending of life of another person at the request referring to basic principles of bioethics.

Література

1. Всеобщая декларация о биоэтике и правах человека Организация Объединенных Наций по вопросам образования, науки и культуры Отдел этики науки и технологии Сектор социальных и гуманитарных наук 1, rue Miollis – 75732 Paris Cedex 15 – France. 12p.

2. Концепція державної політики в галузі біоетики [Електронний ресурс] / Режим доступу <http://biomed.nas.gov.ua/>

3. Триньова Я.О. Значення біоетичних засад у кримінально-правовому забезпеченні протидії злочинності [Текст] / Я.О. Триньова // Актуальні проблеми реформування системи законодавства України: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – Запоріжжя, 2013. – С.124-125.

4. Триньова, Я.О. Біоетика-пропедевтика сучасного права [Текст] / Я.О. Триньова // Пріоритети розвитку юридичних наук у ХХІ столітті: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – Одеса, 2013. – С.13-14.

5. Триньова, Я.О. Понятие и перспективы легализации ейтаназии и ортаназии [Текст] / Я.О. Триньова //Евразийская адвокатура. – 2012. – №1 (1). – С.119-128.

6. Триньова, Я.О. Теоретична модель проекту закону «Про право людини на гідну смерть» [Текст] / Я.О. Триньова //Науково-практичний журнал «Європейські перспективи». – 2011. – №4 ч.3. – С.126-130.

7. Триньова, Я.О. Понятие и перспективы легализации ейтаназии и ортаназии [Текст] / Я.О. Триньова //Евразийская адвокатура. – 2012. – №1 (1). – С.119-128.

8. Костенко О.М. Культура і закон – у протидії злу [Текст] / О.М. Костенко. – К.: Атака, 2008. – 352 с.

9. Соколов, В. М. Биоэтика и нравственные императивы формирования социально-профессиональной ответственности современного поколения молодежи [Текст] : дис. ...канд. филос. наук: 09.00.11 / Соколов Владимир Максимович. – Уфа, 2007. – 166 с.